

ISSN 1036—7064

Агитатордын БЛОКНОДЫ

1989

МАРТ

3 №

Бастыра оросндордын пролетарийлери, бириккилегер!

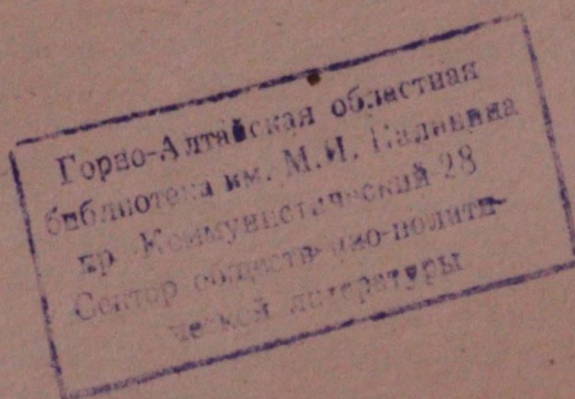
АГИТАТОРДЫҢ БЛОКНОДЫ

КПСС-тин Горно-Алтайский обкомынын
пропаганда ла агитация бөлүги

1989 j.

март

3 №

АЛТАЙДЫҢ БИЧИК ЧЫГАРУЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БОЛУГИ

БАЖАЛЫҚТАР

Албатынын алдына каруулу болоры	3
Кижн керегнде кнлемжн — тӧс ајаруда	11
Иштн јангырта тӧзӧйтӧн аргалар	22
Бнйнк некелте	26
«СССР-днн албаты депутаттарын тудатан выборлор керегнде» СССР-днн Законы аайынча ӧткӱретен ӱредӱннн планы	29
Партнйный јӱрӱм	31
Соцнализмнн ороондоры јангыртулардын јолында	37

СОДЕРЖАНИЕ

Быть ответственным перед народом	3
Забота о человеке — главное	11
Методы и пути перестройки	22
Высокие требования	26
Примерный план проведения занятий по изучению Закона СССР «О выборах народных депутатов СССР»	29
Партнйная жизнь	31
Страны соцнализма на путях перестройки	37

БЛОКНОТ АГИТАТОРА

Редакцнонная коллегия

Подпнсано в печать 22. 03. 89. АН 07575. Формат 60×84 1/16.
Усл. п. л. 2,32. Уч.-нзд. л. Тираж 300 экз. Заказ 1182. Цена
5 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного нздатель-
ства, 659700 г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская. 36. Гор-
но-Алтайская типография, пр. Коммуннстический, 35.

АЛБАТЫНЫНГ АЛДЫНА КАРУУЛУ БОЛОРЫ

Быылгыдый выборлор бисте мынанг озо качан да болбогон. 1988 жылда декабрь айдын баштапкы күйдеринде СССР-дин албаты депутаттарын тудатан күн жарлаларда выборлор өткүрерине белетенер иште эл-жон ол кире тын туружарын кем де билбеген. Андый болгонында кайкаар неме жок — орооннын бастыра жүрүминде жаан жагыртулар ла өскөртүлөр болуп жат.

Выборлор алдында өдүп турган көп жуундарда депутатка кандидат эдип, энг талдама улусты көстөгөниле коштой, бүгүнгү күнде бистинг жүрүмисте күч керектерди, оморды бүдүретен аргаларды шүүшкен. Депутатка кандидаттарды ишкүчиле жаткандардын коллективтеринде көстөөрдө, оноң округтарда өткөн жуундарда омордын программасын шүүжерде избирательдер эрчимдү туружып, ол ажыра совет общество-нын политический системазын жагыртар ишти ичкери көндүктирдилер.

СССР-дин албаты депутадына кандидатты көстөгөн коллективтерде жартамал иш эрте башталган. Кош-Агаш аймакта Калининниң адыла адалган колхозтын колхозчылары кандидат эдип бойынын председателин А. Ж. Джаткамбаевти көстөгөн. Агитбригада Кош-Агаш ла Ондой аймактардын журттарында избирательдерге кандидаттын жүрүмин ле ижин айдып, жартамал иш өткүрди. А. Ж. Джаткамбаев бойы Кош-Агаш аймактагы колхозтордо, Ондой аймакта Ийинде, Шашакманда, Караколдо избирательдердин алдына бойынын программасын куучындаган.

Анайда Ондойдогы 708 номерлү национально-территориальный избирательный округ аайынча СССР-дин албаты депутадына кандидат эдип, ишкүчиле жаткандардын коллективтери алты кижин көстөгөн. Омор — облисполкомнын председатели В. И. Чаптынов, Улаган аймакта «Советский Алтай» совхозтын директоры И. С. Куюков, бу ок аймакта Улагандагы совхозтын уй азыраачызы А. Л. Топчина, Кош-Агаш аймакта «40 лет Октября» колхозтын койчызы С. Н. Бидинова,

бу ок аймакта Калининнинг адыла адалган колхозтын председатели А. Ж. Джаткамбаев, партиянын Ондойдогы райкомынын баштапкы качызы А. В. Илаков көстөлгөндөр.

Көстөлгөн кандидаттарды үч аймактын избирательдеринин чыгартулу улузы округтын Акташта өткөн жуунында шүүшкен. В. И. Чаптынов ло И. С. Куюков бойлорын кандидаттардын тоозына кошпозын деп сурап, комиссияга угузу бичик бергендер. Арткандарынын программаларын жуунда шүүжеле, Ондойдогы 708 номерлү национально-территориальный округтан СССР-дин албаты депутадына кандидаттар эдип, А. Ж. Джаткамбаевти ле А. В. Илаковты регистрировать эткен.

Джаткамбаев Ауельхан Жазитович 1954 жылда чыккан, Кош-Агаш аймакта Актал журтта Калининнинг адыла адалган колхозтын председатели.

Илаков Александр Васильевич 1947 жылда чыккан, партиянын Ондойдогы райкомынын баштапкы качызы.

Кан-Оозындагы 709 номерлү национально-территориальный округтын избирательдери 17 февральда өткөн жуунында кандидатка көстөлгөн беш кижинин программаларын шүүштилер.

Демократия керегинде калганчы жылдарда куучын көп болуп јат. Је онын чын учурын быјылгы выборлор өдөр алдында бис учына јетире ондой берген болорыс. Эмди көт улус «совет албатыга нени эдип турганын» јангыс ла угуп аларга турган эмес, је ол иште бойы туружарга кичеене бердилер. Оны бис выборлор алдында өткөн жуундарда, ол тоодо Кан-Оозындагы жуунда көрдис.

Јуунда беш кандидаттын программазын шүүшкен. Трибунага Көксуу-Оозы аймакта Мультыдагы орто школдын директоры А. П. Адыбаев чыкты. Онын программазында јолдор јазайтаны, јербойындагы промышленностьты өскүрери, албаты-калыктын су-кадыгын корыыры, школдордын ижин јарандылары, олордын материально-технический аргаларын тыгыдары, ар-бүткенди корыыры, карган улус керегинде кичеemelди тыгыдары.

Сугаштагы орто школдын директоры Валентина Кузковна Ерелина мен депутатка тудулзам, Туулу Алтайдын ар-бүткен байлык јөөжөзин чеберлеп корыыры, үй улус иштер јакшы айалга јеткилдеери, балдарга ла карган улуска керектү јеңил баалу кийимди көптөдө эдери, койчылардын јадын-јүрүмин јарандылары, ан өскүрер ишти тыгыдары, өлөңнөң науканын јангы једимдери аайынча јүзүн-башка эмдер эдери учун тартыжарым деп куучындаган.

Экинурдагы орто школдын директоры Л. Д. Иркитова-нын программазы көп сурактарда онын озо куучын айткан улустын программасына түнгөй. Любовь Даниловна балдарды чике тазыктырып чыдадары, су-кадыкты корыры, үй улустын жүрүмү жанынан жаан учурлу шүүлтөлөр айткан.

Депутатка эн жинт кандидат — комсомолец Андрей Тоедов болды. Кырлыктагы совхозтын койчызы. Андрейдин программасы кыска да болзо, политический кеми бийик.

Кезик нөкөрлөр бойынын программасында жагыс ла журтында, коллективинде нени эдерин, нени тудатанын темдектөп жадылар. Бастыра депутаттар анайда этсе, орооннын текши керектерин кем эдетен деп, А. Тоедов бойынын куучынында айтты.

А. Тоедовтын шүүлтөзиле болзо, албатынын депутатынын задачалары мындый:

орооннын экономикасын төзөп башкаарын жарандыары; иш этпестерге, жалкуларга, каршу керектер эдеечилерге ий бербеске правовой государство төзөөрине ууланган иштерге жөмөлтө эдери;

«су-кадыкты корыыр» программаны жүрүмдө бүдүрери учун тартыжары;

албатынын үредүзине аяруны тыгыдары;

жашөскүрим керегинде законды жөптөөрин түргендедери;

үч жашка жеткелек балдарлу энелер күнине беш час иште-лер эдери.

А. Тоедовтын программасында Кан-Оозындагы национально-территориальный округ аайынча эдетен чокым иштер бар.

Кандидатка көстөлгөн база бир кижининг — Жабагандагы совхозтын директоры В. И. Ялбаковтын программасын жуун жилбиркеп уккан. Владислав Иженерович айтты:

—Партиянын 1985 жылда апрель айдагы Пленумынын кийинде өткөн ой бисте жагырта төзөштөн өскө жол жок болгонын көргүстү. Бистинг совхоз бастыра ишти жагырта төзөп туру. Арендала, биленин подрядыла, өскө дө жагы эп-сүмеле иштеери мынан ары там элбеер. Мен депутатка тудулзам, өскө жаан учурлу иштерле коштой, Туулу Алтайдын ар-бүткен байлык-жөөжөзин корып чеберлеери, национальный культураны, тилди ле литератураны тыгыдары жанынан кичеенерим.

СССР-динг албаты депутатына Кан-Оозындагы 709 номерлү национально-территориальный округ аайынча регистрировать эткен кандидаттар:

Ерелина Валентина Кузуковна, 1949 жылда чыккан, Көксуу-Оозы аймакта Сугаштагы орто школдын директоры.

Ялбаков Владислав Иженерович, 1952 жылда чыккан, Кан-Оозы аймакта Жабагандагы совхозтын директоры.

Маймадагы 707 номерлү национально-территориальный округтын выборлор алдындагы жууны Турачакта Культуранын туразында өткөн. Бу округка кирип турган Майма, Чойло Турачак аймактардын ишкүчиле жаткандарынын коллективтери СССР-дин албаты депутаттарынын кандидаттары эдип, жети кижини көстөгөн. Жуунун президиумында кызыл бөслө бүркеген узун столдын ары жанында озор ончозы коштой отургылайт. Олордын кажызынын ла алдында өбөкөзин бичиген табличка. Мал өскүрөөчилердин бригадири ле партиянын райкомунун качызы, үредүчи ле облысполкомнын председатели, мастер ле предприятиенин директоры тен праволу отурдылар. Выборлор олорды тен эткен. Кажызы ла бойынын программазы учун, албатынын депутады болор право учун тартыжарга келишти.

Электросетьтин Туулу Алтайдагы предприятиенин мастери А. А. Гринченконун программазында — улустын жадын жүрүмин жарандылары, улустан подходящий налогты ла балдар жок болгон учун налогты аларын токтодоры, энелер керегинде кичеенери, пенсияларды көдүрери, бааларды бийиктетпейтени, жууга билетенерине чыгымдарды астадары, Семипалатинскте ядерный ченелтелерди токтодоры. Онын программазында текши шүүлтелер көп, чокым иш ас айдылган.

Майма аймакта «Чуйское» ОПХ-нын мал өскүрөөчилеринин бригадири Н. В. Колесникова бойынын программазында Аш-курсақты көптөдөр программаны бүдүрерине жаан аяру этти. Наталья Викторовна бойынын куучынында бис, журт хозяйствонун ишчилери, минеральный удобрениелерди кичеенбей тузаланып, жердин кыртыжын, сууларды үреп турганысты жаратпай куучындады. Ол сүреен чын сөстөр.

Турачак аймакта Курмач-Байгол журттагы школдын үредүчизи М. А. Пустогачева бойынын программазында кичү журттарга ойто жүрүм берер суракты көдүрди. Бежен жылдын туркунына аймакта журттардын тоозы үч катап астаган. Азыйда бай колхозтор болгон көп журттар эмди ээн, тоолу ла пенсионерлер арткан. Курмач-Байгол, Суранаш, өскө дө оок деремнелер жаар баратан жолдор коомой, олордо медишчилер жок. Мария Ахметовна колхозчылардын пенсияларын көдүрер сурак тургусты. Эмдиги өйдө 30—40 салковойдог пенсиялу улуска сүреен күч. Онын программазында жаш балдарлу энелер керегинде кичеemelди тыгыдары, школго болужары бар.

Партиянын Маймадагы райкомынын баштапкы качызы Ю. С. Сребрянскийдин программазы черүни астадып, жуу-жепсел эдерине чыгымдарды астадып, экономиканы өнжидерине, бюрократияны жоголторына ууланган.

—Жаңыс ла журт жерлерде үч миллионноң ажыра башкараачы ишчилер бар /США-да ол кире тоолу фермерлер продукцияны бистинг бастыра колхозтордон ло совхозтордон көп эдиң жадылар/. Олорды астадар керек—деп, Ю. С. Сребрянский айтты. Мелиораторлор сүреен көп чыгым эдиң жадылар. Олордын бистинг областытагы эмдиги ижинен жаан астам жок деди.

Улус керегинде кичеенери, жадын-жүрүмди жарандыраы керегинде Кадында тудулатан ГЭС-тинг директору Ю. И. Тошпоков айтты. Онын программазы административно-командный системаны жоголторына, экономиканы жарандыраына ууланды.

Залда отурган улус экпиндү колчабыжуларла уткып, Майма аймакта Паспаулдагы совхозтын директору Д. Е. Плетенецкийдин куучынын укты. Онын программазы чокым ла јарт. Текши сөстөр, кычырулар жок. Программазында Туулу Алтайдын ар-бүткен байлык-жөөжөзин билгир тузаланган хозрасчетты таркадары агаштан, журтхозсырьедон јербойында чыгдыйы јакшы продукция эдери, өлөңдөрдөң, агнын мүүзинен жүзүн-башка эм јазаары, горно-рудный промышленностьты өскүрери.

—Јурт жерлердеги улус јакшы јазалду тураларда јуртаар, асфальттаган јолдорло базар учурлу. Кажы ла хозяйстводо кирпич ле асфальт эдер арга бар — деп, Д. Е. Плетенецкий айтты. Онын көп шүүлтелеринин ортодо школдордын, балдардын садтарынын ла ясляларынын ижин жарандыраы, јашөскүримле иштеери бар болды.

—Менин политический платформам бүткүлинче КПСС-тин Төс Комитеди избирательдерге эткен Кычыруда јарлалган партийный платформа аайынча тургузылды — деп, облисполкомнын председатели нөк. Чаптынов Валерий Иванович бойынын куучынын баштаган.

Валерий Иванович областытын 2005-чи јылга јетире социально-экономический өзүминин программазы керегинде куучындап, ар-бүткеннин байлыгын тузаланарында, кей, суу ару-чек болорында кижинин учурын темдектеди. Онын программазында — региональный хозрасчетты тыныдары, ол тоодо Кадында ГЭС-ти тудары. Шак бу ГЭС экология јанынан телекейде эн ару гидроэлектростанция болор.

Облисполкомнын председатели улусты квартирала јет-

килдеер, аш-курсакты, жүзүн-башка товарларды көптөдөр сурактар аайынча областта кандый иш өдүп турганын, једик-пес-тутактарды, тузаланатан аргаларды куучындаганын улустын јилбиркеп укты. Онын да учун ээчиде куучын айткан улус В. И. Чаптынов көдүргөн сурактар аайынча көп јангы шүүлтелер эткен.

Ол ло тарый областтын автономиязы жүрүмде јеткилделип турган ба, оны элбедери јанынан не эдилеп јат деген сурак келди. Валерий Иванович ол суракты јартап, Горно-Алтайский автономный область керегинде 1979 јылдагы закон бар, је ол жүрүмде бүтпей јат деп айтты. Республиканын, крайдын башкараачы органдары, ведомстволоры јаан учурлу керектерде областтын өзүмине јөмөлтө этпей турганы бар. Кезик сурактарда оордо јөмөлтө эткедий, болушкадый арга јок. Онын учун облисполком ученыйлардын болушыла областтын автономиязы кандый болотоны керегинде шүүлтелер белетеп јат. Озо баштап оордо областтын албаты-калыгында шүүжип јөптөөрис деди.

Көстөлгөн јети кандидаттын программазын ончо јанынан теренжиде шүүжеле, јажытту үн беретен бюллетеньде эки кижини арттырар эдип јөптөшкөн.

Анайда Маймадагы 707 номерлү национально-территориальный округтан депутатка кандидат эдип, Паспаулдагы совхозтын директоры нөк. Плетенецкий Д. Е. ле облисполкомнын председатели нөк. Чаптынов В. И. регистрировать эдилген.

706 номерлү Катунский национально-территориальный избирательный округ аайынча (ого Горно-Алтайск городтын избирательдери кирет) МПМК-нын баш инженери Петр Петрович Бедушев, КПСС-тин обкомынын экинчи качызы Владимир Владимирович Волков ло КПСС-тин обкомынын баштапкы качызы Владимир Васильевич Гусев көстөлгөн болгон.

П. П. Бедушев ле В. В. Волков бойлорынын кандидатураларын онон ары шүүжерин токтотсын деп сураарда, округтын выборлор өткүрер комиссиязы ого јөпсинеле, бу округ аайынча депутаттын кандидады эдип, КПСС-тин обкомынын баштапкы качызы В. В. Гусевти регистрировать эткен.

СССР-дин албаты депутадына Шебалиндеги 710 номерлү национально-территориальный округ аайынча кандидат эдип, крайисполкомнын председатели Алексей Антонович Кулешов регистрировать эдилген. Нөк. Кулешов А. А. бу округтан СССР-дин Верховный Советинин депутады бололо, аймактын экономический ле социальный өзүмин тынгыдарына

көп керектер эткенни избирательдер выборлор алдында өткөн жуундарда темдектегендер. Ого берилген 16 жакылтанан 13 жакылта бүткен, арткан үчүзи бүдүп жат. Эмди аймактын ишкүчиле жаткандары А. А. Кулешовко жаңы жаан жакылталар бердилер.

СССР-дин албаты депутадына 68 номерлү Горно-Алтайский территориальный избирательный округтан кандидат эдип, КПСС-тин Төс Комитединин керектерин башкараачы Николай Ефимович Кручинаны көстөгөн. Округка Горно-Алтайский автономный область ла крайдын кезик райондоры кирип жат.

РСФСР-ден СССР-дин албаты депутадына 3 номерлү Алтайский национально-территориальный округтан кандидат эдип, СССР-дин коруланар министринин заместители — баш инспектор армиянын генералы нөк. Сорокин Михаил Иванович көстөлгөн.

СССР-дин албаты депутаттарын тудатан выборлор алдында өткөн иш, жуундар нени көргүскенин бис бу статьяда айттыс. Элден озо быжылгы выборлор ороондо политический системада жаңыртулар башталган, ончо керектер жарлу болуп турган, демократия тыгыган айалгада өткөнни темдектеер керек. Иштеги коллективтер депутатка кандидат эдип, бойлорынын ортодон эн талдама, артыктарынан артык, эл-жондо текши тоомжулу, ак-чек жүрүмдү, иштенкей улусты көстөгөн. Олордын ортодо коммунисттер, комсомолдор, партийный эмес улус бар болды.

Эмди кандидаттардын платформадын, программаларын алалы. Олордын ончозында Совет государствонин алдында турган текши задачалар бар. Темдектезе, жуу-жепселди көптөдөрүн токтодоры, ядерный жуу-чак башталар жеткерди асталары, ар-бүткенди корыыры, демократияны элбедери, орооннын экономикадын ла политический системадын жаңырта төзөөри ажыра социализмди тыгыдары ла өскө дө жаан учурлу текши керектер бар болды.

Олор Туулу Алтайда депутатка көстөлгөн бастыра кандидаттардын программасында баштаачы жерде турган. Оныла коштой кажы ла кандидат областьтын, аймактын, журттын, бойынын коллективинин алдында турган задачаларды программасында чокымдаганы жаан учурлу.

Выборлор алдында өткөн иште бастыра албаты-калык жилбиркеп турушканын ағылап айдар керек. Оны бис кандидаттарды көстөгөн жуундарда, олор учун агитация өткүрген иште, округтар сайын кандидаттардын жүрүмин ле бүдүретен

программазын шүүжип, эн артыктарын регистрировать эткен жуундарда көрдис.

Депутатка көстөлгөн кандидаттар бойынын программазын куучындап, мен СССР-дин албаты депутады болбозом до, темдектелген керектерди жүрүмде бүдүрери жанынан иштенерим деп айдып турганында аңылу учур бар. Кош-Агаш аймакта Калининниң адыла адалган колхозтын председатели А. Ж. Джаткамбаев, Кан-Оозы аймакта Экинурдагы орто школдын директоры Л. Д. Иркитова, Чой аймакта Паспаулдагы совхозтын директоры Д. Е. Плетенецкий, Кадындагы ГЭС-тин директоры Ю. И. Тошпоков ло өскө дө кандидаттар выборлор алдындагы жуундарда айткандар.

Жуундарда куучын айткан улус жаңыс ла кандидаттардын программазы аайынча шүүлтелерин айткан эмес, анайда ок олордын жүрүми, ижи, кылык-жаңы керегинде айдып турдылар. Темдектезе, слер аймактагы Советтин депутады бололо, избирательдердин жакылтазын канайда бүдүрдигер, Куладагы Верховный Советтин депутадына тудулган кижиге канайда болуштыгар деген сурак партиянын Ондойдогы райкомынын баштапкы качызы А. В. Илаковко болды.

Бу выборлорго белетенген өйдө депутатка кемди тудуп алганыстан бистин эртенги ижис ле жүрүмис камаанду болотонун кажы ла кижиге билип турган. Жуу-чак жок, амыр-энчү жүрүм болор бо, жок по, бойыс аш-курсакту, кийим-тудумду болорыс па, карган-тижең улустын арткан-калган жадын-жүрүми жакшы болор бо, балдарыс жакшы өзүп чыдаар ба, ару кейле тынарыс па, ару суу ичерис пе, ак-чек иштенип жүрерис пе деген сурактар албатынын депутаттарынан тын камаанду.

Выборлор алдында элбеген политический иш выборлор өткөн кийинде токтобос учурлу. Бу иште бастыра коммунисттер турушкан. Эмди партийный организациялар жартамал-политический ле төзөмөл ишти там элбеткени ажыра выборлор алдында жарлалган программаларды, ишкүчиле жаткандар айткан шүүлтелерди бүдүрерин жеткилдеери керектү.

Выборлор өткүрериле колбой темдектелген иштерди бүдүргени жагырта төзөшти, политический системаны жагыртарын ичкери көндүктирер, жүрүмде ле иште ээжи-жаңды ла дисциплинаны тыгыдар, совет улустын эрчимин көдүрер учурлу деп, КПСС-тин Төс Комитединин коммунисттерге, бастыра совет улуска эткен Кычыруда айдылган. Партиянын платформазына бистин общество, эл-жоннын ончо калыгы, бастыра нациялар ла ук албатылар бирикти. Выборлор једимдү өдөтөни — болуп турган жагыртулардын једими.

Кижиге керегинде килемжи — төс аяруда

Советтер Ороонынын 1988 жылдагы социально-экономический өзүмг керегинде СССР-дин Госкомстады жарлаган жетирүле совет улус тын соныркап танышкан. Жарлалган тоолор нени көргүзөт? Жаңыртулар эдери жаанынан партия тургускан программаны бүдүрөр иш канайда өдүп жат? Орооннын агропромышленный комплексинин ижинде жаңы не бар?

Бастыра бу сурактарга каруу берерге 1988 жылдын итогторун бешжылдыктын өткөн жылдарындагы көргүзүлөрлө колбулу алар керек. Онын учун жаңырта төзөштин эмдиги ойин жартаары керектү. Бүгүн жаан жаңыртулар, кубулталар ла өскөртүлөр эдерине белетенери божогон деп айдарга жараар. Орооннын өзүминде не боло бергенин жартап алала, кызаланга жедип барып жаткан айалгадан өдүп чыгатын баш ууламжыларды темдектеп алдыс. Экономиканы төзөп башкарарын жаңырта төзөөр, политический, социальный ла духовный жүрүмдө жаңыртулар ла кубулталар эдетен программа тургустыс.

Эмди жаңыртулардын программасын бастыра текши бүдүрөр иш башталды. Программа темдектеерге, пландар тургузарга жеңил. Же оморды бүдүрүп баштаган жолдын кажы ла алтамында жаңы сурактар тура берет, алдында сеспеген ууркүчтер табылат. Бүгүн база андый болуп туру.

Жаңыртулардын политиказын жарлаган күннен ала үч жарым жылдан ажыра ой өтти. Бу ойдин туркунына бис нени эдип алдыс? Госкомстаттын жетирүзинен эки шүүлте эдер арга бар.

Баштапкызы — экономика ла общество кызаланга барып жатканын токтодып алган. Экинчизи — экономиканы социальный программаны бүдүрерине ууландырганы. Темдек эдип, улус журтап жадар туралар тударын алалы. Бир канча бешжылдыктардын туркунына ороондо туралар тудар иштин кемги өспөй турган. Кезик ойдо жабызаган. 1985 жылда тура тудар иштин кемги 1980 жылдагызынан жабыс болды. Улустын тоозы өзүп турганы аайынча алза, туралар тудар иш астап турган.

Бу өдүп жаткан беш жылдыктаң озо өткөн он жылдың туркунына бис жылына эки миллионго шыдар квартира тутканыс. 1988 жылда 2,2 миллион квартира тудулган. 11 миллион кижжи жаңы квартирага кирген. Өткөн жылда улус жадар туралар тудар программаны бүдүрерге болуп, керектү акча-жөөжөнн экономиканын өскө бөлүктөрүнөн аларга келишкен. Ненин учун дезе, жаңыртулардын программасында — кижжи керегинде кичеенери баштаачы жерде туруп жат.

Ого үзеери улус журтаар тураларды көптөдө тудар амадула жаңы эп-аргаларды элбеде тузаланган. 1988 жылда тудулган бастыра туралардын 23 процентин улус бойынын акчазыла, анайда ок тура тудар кооперативтерге биригип туткан.

Жаңыртулардын жолында једимдер там ла көптөп турганы јарлалган тоолордон көрүнөт. Андый да болзо, ого болорзынарга јарабас. Орооннын экономиказын бүткүлинче алза, керектер сүреен күч бойы артканча. 1988 жылда бис национальнй кирелтеде 13,3 миллиард салковойды јетире албаганыс. Албатыга керектү товарларды эдип чыгарарында, садуда, иштин арбынын бийиктедеринде темдектелгени бүтпеди. Ол ок өйдө акча-јалды бийиктедер, колхозчылардын ижи учун төлөөр, текши тузаланар фондтон јенгилтелер эдерин көптөдөр план ажыра бүткен. Онон улам садуда једикпестер көптөди, акчанын баазы јабызады, ајалга текши коомойтыды. Улустын колында акча көптөп туру. Садып алатан товарлар көптөбөйт.

Орооннын госбюджединде база андый. Чыгымдар кирелтеден көп. 1986-1987 жылдарда госбюджетте чыгымдар 44,4 миллиард салковойго көптөгөн. Ол ок эки жылда орооннын национальнй кирелтези бастыразы 21,1 миллиард салковойго көптөди. Эмди чыгымдар кирелтеден көптөп турганын јоголтор задача тура берди. Оны бир жылдың туркунына јоголтып болбос. Је задачаны түрген бүдүрер керек. Онон башка экономиканы тыгыдарга күч болор.

Мында элден озо орооннын бойында садуны тыгыдар, товарларды көптөдөр керек. Товарларды көптөдөргө кооперативтердин аргаларын тузаланар, улуска стройматериалдарды, машиналарды, техниканы көптөдө садар. Производствонын средстволорын арендаторлорго садар. Анайда экономиканы тыгыдар аргалар болор.

Сүреен көп аргалар бүгүңги күнде агропромдо тузаланылбай јат. Арендала, биленин подрадыла иштегени аш-курсакты көптөдөр јолдо јаан арга болгонын јүрүм көргүзөт.

Тоолор ло керектер

Жылына национальный кирелте 625 миллиард салковой боло, текши национальный продукт 866 миллиард салковойго жетти. Промышленность жыл чыгара 903 миллиард салковойдын (онын алдындагы жылга көрө 34 миллиард салковойго көп) продукция эдип чыгарган. Журт хозяйстводо 220,1 млрд. салковойдын (он биринчи беш жылдыкта орто тооло жылына эдилгенин 9 процентке көп) продукция эдилген.

* * *

Ороондо иштеп турган улустын тоозы жыл чыгара 0,6 миллион кижиге көптөди. Бүгүңги күнде ороондо бар бастыра улустын 58 проценти иштеп жат. Ишмекчилердин ле служащийлердин текши тоозы — 117,5 миллион кижиге, колхозчылардын — 12,2 миллион кижиге. Кооперативтерде турушкан ла тагынан иштеген улустын тоозы 2 миллион кижиге жетти. Олордын көп нургуны — государствонун предприятиелеринен ле учреждениялеринен барган улус.

* * *

Албаты-хозяйстводо иштеп турган ишмекчилердин ле служащийлердин орто тооло ай сайын алып турган акча-жалы 203 салковойдон 217 салковойго жетире көптөди. Кажы ла жетинчи ишчи айына акча-жалды 300 салковойдон өрө алып жат. Ле үч миллионго шыдар кижинин айына иштеп алып турган акча-жалы 80 салковойдон ашпай туру.

* * *

Колхозчылардын ижи учун ай сайын төлөп турганы 1987 жылда 170 салковой болгон болзо, 1988 жылда 178 салковой болды.

* * *

Эл-жон текши тузаланатан фондтон улуска 175 миллиард салковойдын болуш берген ле жеңилтелер эткен. Бу тоо 1987 жылдагызынан 12,2 миллиард салковойго көп. Колхозчылардын пенсияларынын кеми көдүрилген.

Улустын су-кадыгын корырына чыгымдар көптөгөн. Больницаларда эмденип жаткан улустын курсагына, эмдерин садып аларына, жаңы жазалдарга чыгымдаар акча көптөдилди. 3 жашка жеткелек балдарга эмдерди акча төлөбөстөн берер эткен.

* * *

Журтап жадар туралар тудар күүндү улуска өдүшке (ссудага) 2,7 миллиард салковой акча берилди.

* * *

Улустын акказы түргөн көптөй бергени садуга товарлардын көптөдорин некеди. 1988 жылда аш-курсак ла промышленность эткен товарларды эдип чыгарары 1,7 миллиард салковойго көптөгөн. Садуга промышленность эткен (аракы жоктон) 273 миллиард салковойдын товарлары чыкты; онын алдындагы жылдагызынан 6 процентке көп.

* * *

1988 жылда аш-курсакты эдери 1,7 миллиард салковойго көптөгөн. Аш-курсакты эдип чыгарары көптөгөн дө болзо, орооннын улузы керексип турганы жеткилделбей жат. Садуга үрелип калган товарлар көп. Өткөн жылда государствонун фондынан садуга чыккан картошконун, капустанын, согононын — 19 проценти, помидорлордын — 28, виноградтын — 35 проценти үрелип калган болды.

* * *

Жеңил промышленность продукция эдип чыгарары, 1987 жылга көрө, 7 процентке көптөгөн. 13,1 миллиард метр бөстөр, 1,9 миллиард штук трикотаж эдимдер, 2,1 миллиард эжер чулуктар ла носоктор, 25,8 миллиард салковойдын көктүлү кийим, 820 миллион эжер өдүк эдилген. Же жеңил промышленностьтын предприятиелери хлопктон, түктөн, күделиден жүзүн-башка бөстөр эдер жакылтаны бүдүрбедилер. Олор садуга 70 миллион метр бөсти, бирме миллион трикотаж эдимдерди, 15 миллион эжер өдүкти жетире бербедилер.

* * *

Аш-курсак эмес товарларды (јенил промышленностьтын продукциязы јокко) промышленность эдери 9 процентке көптөгөн. Государствонын јакылтазы јангыс ла јенил јорыкту автомобильдер ле радиоприемниктер эдери јанынан бүтпеди. Ыскөзи бүткен ле ажыра бүткен. 9,6 миллион штук, ол тоодо өгдү 5,7 миллион телевизор, 6,2 миллион холодильник, 8 миллион радиоприемник, 5,5 миллион магнитофон, 1,6 миллион көктөнөр машина, 6,1 миллион кийим јунар машина, 9,4 миллиард салковойдын мебель, 982 мун мотоцикл, 5,6 миллион велосипед, 1,3 миллион јенил јорыкту автомобиль, 73,5 миллион час эдилген.

* * *

1988 јылда государствонын садумынын предприятиеелери ле потребкооперация 366,2 миллиард салковойдын товарларын саткан, 1987 јылдагызына көрө, саду 25 миллиард салковойго көптөди. Планга үзеери 3,2 миллиард салковойдын товарлары садылды.

* * *

1988 јылда садуга 126 миллиард салковойдын аш-курсагы аткарылган. Ол онын алдындагы јакылтазынан 2 миллиард салковойго, эмезе 2 процентке көп.

Аш-курсактын садуга чыккан бастыра продукталарынын 20 проценти — эл-јон текши курсактанар предприятиеелерге (столовыйларга ла өскөзине де), 7 процентке шыдары — санаторийлерге, амыранар тураларга, больницааларга, балдардын ясляларына, ла садтарына, 5 проценти — јууда турушкан улуска, көп балдарлу энелерге, ишмекчилерге ле служащийлерге иштеп турган јери эмезе јуртаган јери аайынча садылган.

* * *

Колхозтордын рыногында јурт хозяйствонын продукциязына баалар 1988 јылдын туркунына 3 процентке өскөн, ол тоодо эттин — 3, картошконын — 9, јиилектердин базы 8 процентке бийиктеген, маала ажынын баалары 3 процентке јабызады. Колхозтордын рыногында баалар РСФСР-де, Украинада, Казахстанда, Узбекистанда, Таджикистанда,

Молдавияда, Закавказьедеги республикаларда бийиктеди. Ар-
кан республикаларда баалар жабызган. Темдектезе, Литвада
ла Латвияда — 8 процентке, Туркменияда 4 процентке жабы-
заган.

* * *

Орооннын көп јерлеринде телерадиоаппаратура, мебель,
эн керектү аяак-казан, кийим јунар порошоктор, самыг, оде-
колон садып аларга күч. Улуска јарган агаш, стройматери-
алдар садары бир эмеш ондолды.

* * *

Јенил промышленность эткен көп товарлар једишпей бар-
ган өйдө улус керексип албай турган, бир миллиард салко-
войдын чыгдыйы коомой товарлар магазиндерде ле склад-
тарда садылбай јадып јат.

* * *

Өткөн јылда университеттерде, институттарда, техникум-
дарда, училищелерде, школдордо бастыразы 110 миллион ки-
жи үренген. 3,8 миллион јииттер ле кыстар орто үредү алдылар.
1988 јылда профтехучилищелерге 2,5 миллион кижиге алган.
0,8 миллион бийик үредүлү, 1,2 миллион ағылу орто үредүлү
специалисттер белетелди.

* * *

1988 јылда ороондо 134 мунг библиотека иштеген, олардо
книгелердин тоозы 2 миллиард, кычыраачылар 143 миллион
кижиге болды. 138 мунг клубтар ла культуранын туралары
иштеген, 153 мунг киноустановка бар. Ороондо бүгүнгиге күнде
676 театр, 2 муннан ажыра музей иштеп јат.

* * *

Чемет ле југуш оорулар астады. Оныла коштой өткөн јыл-
да 18 миллион кижиге бертинген, 90 мунг кижиге корондолгон,
15 миллион кижиге грипптег оорыган. Онон улам улус оорый-
ла, ишке чыкпаганы көптөгөн. Санаторийлердин, амыранар
туралардын тоозы көптөзө дө, олардо эмденерге ле амыра-
нарга турган улустын јүк ле бежинчи үлүзи јеткилделет.

* * *

Өткөн жылда орооннын кезик жерлеринде тын күйгек болгонынан ла өскө дө шылтактардан улам 5 миллион гектар кырадан түжүм жуунадылбаган. Бастыра ороондо аштын түжүми бир гектарда орто тооло 17,00 центнер болды (1987 жылда 18,3 центнерден болгон).

1988 жылда аш жуунадып алар план 38 миллион тонн жетире бүтпеген. Государствонун сакеырымдарына 25,6 миллион тонн аш жетире кирбеди. Гран ары жанынан 36 миллион тонн көп нургуны мал азыраар аш садып алган.

* * *

Ороонун көп жерлеринде картошконун, маала ажынын, жиилектердин, виноградтын жуунадып алган түжүми, государственого табыштырганы астаган. Хлопокты государственого садып алар план бүткен.

* * *

Этти ле жымыртканы көптөдөр план 2 процентке, сүттин планы — 3 процентке ажыра бүтти. Кажы ла уйдаг саап алган сүт 2799 килограмм болды, 1987 жылдагызына көрө, 116 килограммга көп. 1988 жылда кажы ла кижжи бажына эт ле эттен жазаган курсак 65 килограмм (1987 жылда 64 килограмм), сүт — 351 килограмм (1987 жылда 341 килограмм) болды.

Улустын бойында уйлардын тоозы бир эмеш көптөгөн. Ле уйды ла чочконы чек тутпай турган билелердин тоозы астабады. 1988 жылдын 1-кы октябрыга шигдеп көргөниле болзо, колхозчылардын билелеринин 43 процентинде, совхозтордын ишмекчилеринин билелеринин 57 процентинде уй жок болгон.

Бистин областьтын 1988 жылдагы социально-экономический өзүми

Өткөн жылда Туулу Алтайда албатыга керектү товарлар эдери көптөгөн, садунун планы бүткен. Областьтын промышленнозы продукция эдип чыгарары, онын алдындагы жылга көрө, 735 мун салковойго көптөгөн. Саду 18,7 миллион салковойго өскөн.

* * *

1989 жылдын 1-кы январьга јетире областъта 132 кооператив тѳзѳлди, ол тоодо албаты тузаланар товарлар эдеринде — 22, бытовой јеткилдеште — 21, туралар тудар ла ремонт эдеринде — 19, эл-јон текши курсактанарында 12 кооператив тѳзѳлгѳн . Ончо кооперативтерде 900 кижѳ иштеп јат. Олор ѳткѳн јылда алты миллион салковойдын продукциязын эделе саткан.

* * *

Бѳс, согор план — 105, кийим кѳктѳѳри — 100,9, тюль эдери — 98, ѳдѳк кѳктѳѳри јѳк ле 62 процентке бѳткен. Бастыразы 4,3 миллион метр бѳс, 6,1 миллион метр тюль, 157 мун эжер ѳдѳк эдилген. Эки миллион салковойдын хозтоварлары эдилди.

* * *

Государствонын садузы ла потребкооперация ажыра областъта 233 миллион салковойдын товарлары садылган, 1987 јылдагызынан 7 процентке кѳп. Садунын планын Кѳксуу-Оозы ла Кан-Оозы аймактар бѳдѳрбеген.

* * *

Бытовой јеткилдештин планы 102 процентке бѳткен. Туулу Алтайда јуртаган кажы ла кѳжи бажына бытовой јеткилдеш 37 салковой 52 акча болды. Городтогы улуска бытовой јеткилдеш 47 салковой 64 акча болордо, јурт јердеги улуска онон чѳк јок ас — 33 салковой 23 акчадан келишти.

* * *

Ѳткѳн јылда бытовой јеткилдештин предпрѳятнелери 821,2 мун салковойго турар ремонт эттилер. Бу иш 1987 јылдагызына кѳрѳ 110,4 мун салковойго (16 процентке) кѳптѳди.

* * *

1988 јылда областъта улус јуртаар туралар текши кемиле 92 квадратный метр тудулган. План 16 процентке ажыра

бүткен. Қош-Ағаш аймакта Көкөрү журтта ла Қан-Оозы аймакта Талица журтта текши үредүлү школдордың туралары бүткен. Чой аймакта—Ыныргыда, Шебалин аймакта—Барашта, Улаган аймакта —Чибилүде, Қан-Оозында ла Көксуу-Оозында балдардың садының жаңы туралары тудулды. Қан-Оозы аймакта Талицада ла Көксуу-Оозы аймакта Қайтанакта Култураңың туралары бүткен.

* * *

Бу өдүп јаткан үредүлү жыл башталарда областьта текши үредүлү 191 школ, ол тоодо: 62 — баштамы, 50 — сегисјылдык, 79 орто үредүлү школдор бар болды. Олордо одус беш мунга шыдар балдар үренет.

* * *

Аңылу орто үредүлү техникумдарда ла училищелерде 4275 кижи, институтта 2601 кижи үренип јат.

* * *

Областьта 556 врач, 2156 — орто медишчилер иштеп туру.

* * *

1988 жылда область ашты, картошконы 1987 жылдагызынан ас јуунадып алды. Маала ажын, 1987 жылдагызына көрө — 102, силостойтон култураларды — 118 процентке өскүрип јуунаткан. Бастыразы 55 мунг тонн аш, 1,2 мунг тонн картошко, 2,8 мунг тонн маала ажы, 252 мунг тонн силостойтон културалар, 126 мунг тонн өлөң өскүрип јуунаткан.

* * *

Қажы ла гектардан ашты — 13,2, картошконы — 51, маала ажын 149 центнердең јуунаткан.

* * *

Государствого эт табыштырар план — 102, сүт — 104, түйк — 99,3 ноокы — 93, чоокыр аңың мүйзин — 107, сығының мүйзин табыштырар план 114 процентке бүткен. Басты-

разы 22,4 мун тонн эт (тирүге бескеле), 49,8 мун тонн сүт, 1973 тонн түк, 685 центнер ноокы, 500 центнер аягынын мүүзин табыштырган.

* * *

Областьта кажы ла уйдан саап алган сүт орто тооло 2111 килограмм, кажы ла койдон кайчылаган түк 2,253 килограмм, кажы ла эчкиден тараган ноокы 539 грамм болды.

Кажы ла уйдан эн көп сүтти Майма аймактын хозяйстволорында (2623 кг.), Кан-Оозы (2197 кг.), Шебалин (2181 кг.) ле Чой аймактын хозяйстволорында (2046 кг.) саап алган. «Чуйское» ОПХ—3108 кг. сүт саап алды, былтыргы жылдагызынан 2 процентке көп.

* * *

Койлордон түк кайчылап алганы Көксуу-Оозы аймакта алты процентке, Улаганда — беш, Шебалин аймакта үч процентке көптөгөн, Кош-Агаш Кан-Оозы, Ондой аймактардын хозяйстволорында түк, 1987 жылдагызына көрө, бир эмеш астаган.

Ноокы тарап алары жаңыс ла Шебалин аймакта эки процентке көптөгөн, өскө аймактарда алты процентке жетире астаган.

* * *

1989 жылдын баштапкы январьга областьтын ончо хозяйстволорында — 188,7 мун уй мал, ол тоодо саар уйлар — 73,7 мун тын, чочколор — 191,1 мун, койлор ло эчкилер — бир миллион 178,6 мун, жылкылар — 69,5 мун, аңдар — 27,1 мун, төөлөр 780 тын бар болды.

* * *

Өткөн жылда Турачак аймактын хозяйстволорында уй малдын тоозы үч процентке, Улаган аймакта эки процентке өскөн. Өскө аймактарда уй малдын тоозы бир-үч процентке астаган. Койлордын ла эчкилердин тоозы бастыра аймактарда астаган.

* * *

Областьтын колхозторына ла совхозторына мал өлүп турганынан жаан чыгым болуп жат. 1988 жылда 7,3 мун тын уй

мал, 93,6 мунг тын кой ло эчки өлгөн. Уй малдан энг ле көп корогон Чой аймактын хозяйстволорында — 7,6 процент, Улаганда — 7, Турачакта — 6,7 процент. Койлордон ло эчкилерден 10,4 процент — Улаган аймакта, 8,9 процент — Ондой аймакта, 7,6 процент Көксуу-Оозы аймакта корогон.

* * *

Туш улуста уй малдын-текши тоозы 1989 жылдын 1-кы январьга, онын алдындагы жылга көрө, эки процентке өзөлө, 57,7 мунг тын болды, саар уйлардын тоозы бир процентке өзөлө, 26,6 мунг, койлордын ла эчкилердинг тоозы беш процентке өзөлө, 185,2 мунг, чочконунг тоозы бир процентке өзөлө, 18,2 мунг, жылкынын тоозы он бир процентке өзөлө, 8,9 мунг болды.

* * *

Областьта государственного эт садар план — 109, сүт — 110, түк садар план 105 процентке бүткен.

* * *

Государственного мал садар жылдык планы он хозяйство бүдүрбеди. Олор—Кан-Оозы аймакта XXI партсъездтинг адыла адалган колхоз, Кош-Агаш аймакта «Кызыл Мааны», Лениннинг адыла адалган колхозтор, Эликманардагы, Барагаштагы, Жолодогы, Ийиндеги, Купчегендеги, Улагандагы, Саратандагы совхозтор. Бу хозяйстволор государственного 563 тын малы жетире табыштырбадылар.

* * *

Государственного сүт садар планы 12 хозяйство бүдүрбеген. Олор 152 тонн сүтти жетире бербедилер. Олор — Ондой аймакта XXIV партсъездтинг адыла адалган колхоз, Кан-Оозы аймакта XXI партсъездтинг адыла адалган колхоз, Кырлыктагы, Карагайдагы, Карымдагы совхозтор ло өскө дө хозяйстволор.

* * *

Государственного мал садып алары, 1987 жылдагызына көрө, 1167 тонниго, сүт 1089 тонниго көптөгөн.

ИШТИ ЈАНҒЫРТА ТӨЗӨЙТӨН АРГАЛАР

Государствонунг предприятиези керегинде закон аайынча 1989 жылдан ала албаты-хозяйствонунг бөлүктөрүн ле предприятиелерди бүткүл хозрасчетко ло акчала бойын бойы жеткилдеерине көчүрөр иш оонг ары көндүккен. Эмди хозрасчеттын эки моделин тузаланары темдектелген. Хозрасчеттын баштапкы моделинде предприятиенин кирелтези тургузылган норматив аайынча үлештирилет. Хозрасчеттын экинчи модели — коллективтердин подрядыла иштегени. Мында иш продукцияны эдер чыгымды астадарына, акча-жөөжөни ле материалдарды чыгымдаарын учындагы једимдерле камаанду эдерине ууланган.

Эмди экономиканы төзөп башкаларында јангы эп-арга — аренданын подряды јаан јол алып баштады деп айдарга јараар. Аренданын подрядыла иштегенде — бастыра керектерди кижии бойы башбилинер, фондторго нормалар јок болор.

Хозрасчет ло аренда производствонунг средстволорын тузаланганыла, эдип алганын тузаланганыла башкаланат.

Хозрасчетто кирелте аайынча озо баштап предприятиеде иштеген улуска төлөйтөн ишјалдын фондын тургузар, оонг предприятиенин иштеп алган кирелтезиненг жүзүн-башка фондтор төзөлөр. Кыскарта айтса, мында продукция аайынча төлөөр. Ишјалды кирелте канча болгонынан камаан јокко, иштин арбыны аайынча төлөп јат. Продукция бар болзо — ишјал болор.

Хозрасчеттын баштапкы моделинде предприятиенин чыгымдарына продукцияны эдерине барган чыгымдар ла улуска төлөгөн ишјал кирет. Кирелтеге предприятие продукция эделе, иштеп алган акча, ол тоодо жүзүн-башка фондторго көчүреле, бойы тузаланып турган акча кирип јат. Темдектезе, ишчилерди материальный јилбиркедер ле социальный керектердин фондына кирелтеден айрыган акчаны предприятие бойы тузаланбай, өрө турган организацияга (министерствого, трестке) көчүрип турат. Оонг улам предприятиеде астамду иштеерине јилбиркедер аргалар јоголгон. «Бийик арбынду, астамду иштеерине кажы ла кижии, коллектив материальный

јилбиркеер эдип албаза, реформадан тын туза болбос» деп, М. С. Горбачев XIX Бастырасоюзный партконференциядагы докладта айткан.

Јаңыс ла кирелте аайынча тӧзӧлгӧн хозрасчетто бийик астамду иш иштеер задачаны бӱдӱрип болбос. Ненин учун дезе, производствонун тӧс фондторын јаан једимдӱ тузаланарына, учындагы јаан једимдерге једип аларына предприятиелердин коллективтерин јилбиркедип болбой јадыс. Ишмекчилердин иштеп алган акча-јалы, служащийлерге тӧлӧп турган ишјал предприятиенин тӧс фондторын астамду тузаланарыла, предприятиенин ижинин учындагы једимиле, продукциянын чындыйыла камаан јок.

Онын да учун кажы ла ишчи, бӱткӱл коллектив предприятияенин јӧӧжӧзин билгир тузаланары, продукцияны кӧптӧдӧри, чындыйын јарандыраы јанынан кичеенбей барган.

Андый керектерди јӧгӧлторго амадап, эмди кӧнӱ тӧлӧп турган ишјалга ӱзеери кирелтеден улусты материальный јилбиркедетен акча алып јадылар. Ол акча предприятияенин бойында артат.

Је иштеп турган улусты арбынду ла чындыйлу иштеерине јилбиркедетен акчанын кеми андый да болзо ас. Предприятие кирелтеден ӧскӧ дӧ керектерге кӧп акча чыгымдары кыйалта јоктон керектӱ болордо, улусты материальный јилбиркедерине кӧстӧгӧн акча једикпестӱ болуп турат. Оны кӧптӧр арга да јок.

Бистин областта, анайда ок Алтайский крайда кӧп предприятиелер рентабельный эмес болуп артып јадылар. Јартап айтса: олардын продукциязын табыштырганынан кирген акча чыгымдардан ас болуп турат. Продукцияны эдип чыгарарына чыгымдалган акча кирелте ажыра ойто јанбай јат. Андый предприятиелерди ле хозяйстволорды рентабельный эмес, чыгымду деп айдып јат. Темдектезе, бистин крайда хозяйстволордын талортозы анайып иштегилейт.

Қалганчы беш јылда (1983-88 ј.ј.) крайдын колхозторы ла совхозторы госбанктан ӧдӱшке алган тӧлӱлери јирме ӱч процентке кӧптӧди. Алтайдын колхозторы ла совхозторы мал азырайтан јӱстер мун тонн ашты госуларстводон алып јадылар. Ол ок ӧйдӧ малга азыралды, ол тоодо ашты ла азырал эдер культураларды ӱрендеп, кичееп ӧскӱреле, байлык тӱжӱм јуунадып алатан быжу аргаларды бис тузаланбай јадыс. Онын да учун мал ӧскӱрерине чыгымдар, эт, сӱт ле тӱк табыштырала алган кирелтенен чик јок кӧп бололо, хозяйство чыгымду, ишчилерди јакшы ишке јилбиркедип тургадый акча тӧлӧӧр аргазы јок артып јадылар.

Андый керектер хозрасчеттын баштапкы моделиле иштегенде болуп јат.

Хозрасчеттын экинчи моделинде предприятие эдип алган продукциядан кирген бастыра акчадан материалдар ла сырье учун төлөп јат. Онон госбанктын кредити учун процентти төлөөр. Арткан акчадан госбюджетке, јербойындагы бюджетке, министерствого темдектегени аайынча көчүрер. Артканы предприятиенин хозрасчетный акказы. Бу акчадан штрафтар бар болгожын, оорды төлөөр, производствоны элбедер ле тынгыдар фондко, социальный керектердин фондына көчүрип јат. Арткан тапту көп акча иш бүдүргени учун төлөйтөн фонд. Мында ишмекчилердин, инженерно-технический ишчилердин, служащийлердин ишјалын төлөйлө, јакшы иштегени, норманы ла планды ажыра бүдүргени, эткен ижи, продукциязы јакшы чыгдыйлу болгоны, материалдарды, сырьены, электроэнергияны кымакайлаганы учун сый берер арга элбек.

Производствоны хозрасчеттын шак ла бу модели аайынча төзөзө, предприятиенин ончо ишмекчилери — ишмекчиден ала директорго јетире учындагы једим бийик болорына, јартаза: продукция көп лө јакшы чыгдыйлу болорына материально јилбиркеер. Иштеп турган кизи учында нени аларын јакшы билип турары керектү. Онон башка кезик ишчилер бүгүн ле иштейле алганына болорзынып, онон ары не болотонь менин керегим эмес деп сананар.

Анайдарда, хозрасчеттын экинчи модели предприятиелердин праволорын элбеделе, иштеп турган улустын производство астамду болоры учун кичеенерин тыгыдып јат. Мында коллектив, кажы ла ишчи учындагы једимге јилбиркеп, продукцияны көптөдө лө јакшы чыгдыйлу эдип чыгарарына үзеери аргалар табып тузаланарга кичеенер. Рационализаторлордын ла изобретательдердин ижи тыгыыр.

Андый да болзо, предприятиелер ишти јангырта төзөп баштап та аларда, азийгы эп-сүмеле иштеери артканча. Предприятиенин, хозяйствонун бастыра керектерин: кирелтени, чыгымдарды, фондторго канча кире көчүретенин, өскөзин де төс јерден пландап турганы эмди де учурайт.

Продукцияны эдери ле табыштырары, материалдарла, техникала јеткилдееи јанынан бастыразын предприятие бойы башбилинип башкарбаганча хозрасчеттын экинчи модели, јартаза: улусты учындагы једимге јилбиркедери бачым таркабас. Тарказа да, јаан јол албас. Ол јанынан бисте куучын керектердег көп. Предприятиелердин, колхозтордын, совхозтордын керектерине кирижери токтоголөк.

Эмди хозрасчеттын үчинчи модели — аренда обществаго

јаан тузалу болорын көргүзип туру. Ороондо, крайда, бистин областыа арендада иштеери там ла көптөп туру. Ого бүткүл предприятиелер, колхозтор, совхозтор, цехтер, бригадалар, фермалар, билелер, туш улус көчүп турулар.

Аренданың подряды бастыра производственно-хозяйственный иште алдынан бойы башкарынарын керексип јат. Мында арендатор ончо јанынан јайым, кемненг де, неденг де камааны јок иштенет. Јерди, производствонунг средстволорын арендага алган, материалдарды бойы садып алат.

Арендада кижикүн, кижичас, тонн-километрлер, јымжак јерге көчүргени, эталон гектарлар ла өскө дө андый көргүзүлер јок. Канча гектарда нени үрендейтенин, качан јаскы кыра ижин баштайтанын, сугаратанын, јуунадатанын өрөртинен пландап башкарбас. Ончозын арендатор бойы башбилинип иштеп јат. Эдилген продукциянын ээзи — арендатор.

Арендатор товар-акчанын ээжилериле иштеп јат. Јакшы иштенеле, јакшы чыгдыйлу көп продукция эдип алза — мөрү болор, обществого ол база јаан тузалу.

В. Д. ШАРАБУРА,

экономический наукалардын кандидады, доцент

БИЙИК НЕКЕЛТЕ

«Кижини үредип тазыктылары албаты-калыктын ырысту жүрүмине болуп, төзөмөл иште, эл-жоннын жүрүминде, социально-экономический ле культурный строителстводо эрчимдү туружатаныла көнү колбулу болор учурлу деп, партия шүүп жат». Анайда Совет Союзтын Коммунистический партиязынын Програмазынын жаңы редакциясында айдылган.

Совет кижини үредип тазыктылары жанынан партия тургускан задачаны жүрүмде бүдүрерине жаан учурлу ишти пропагандаисттер бүдүрүп жат. КПСС-тин XXVII съезди тургускан жаңы жаан задачалар пропагандаисттердин алдына некелтелерди бийиктетти. Шак ла озор марксизм-ленинизмнин үредүзин албаты-калыкка жетирип, жагырта төзөштө тыгыда туружарына көдүрүп турган улус.

Жаңы бийик некелтелерге Горно-Алтайск городто бөс эдер фабрикада политический школдын пропагандаизи Валентина Федоровна Петрованын ижи жарап жат деп айтса, жастыра болбос. Политшколдо «Орооннын социально-экономический өзүмин түргендедери — КПСС-тин стратегический политиказы» деген курсты өдүп жат.

Школдо 21 кижини үренет, ончозы коммунисттер. Олордын көп нургуны марксистко-ленинский үредүнин системазында Валентина Федоровнага баштадып, 10 жылдан ажыра үренип жадылар.

Баштапкы ла үредүлерден ала пропагандаист теорияны фабриканын коллективинин практический керектериле колбоштырарга кичеенип жат. Бойында быжулап тургускан творческий планду иштейт. Бу планда үренеечи улуска экономический жанынан бек төзөлгөлү социалистический молжулар алары, озор бүдүп турганын жаантайын шиндейтени темдектелет.

Үредүни жүрүмле, фабриканын коллективинин ижиле колбоштыратан быжу аргалардын бирүзи — практический жакылтапар. Бу эп-арганы билгир ле жаан једимдү тузаланарга коллективтин амадулары ла задачалары, пландар канайда бү-

дүй турганын жакшы билип турары керектү. Анайда пропагандист Валентина Федоровна Петрова шүүп туру.

Практический жакылталарды бүдүргени чокум једимдү болор учурлу. Темдектезе, «Продукциянын чындыйын јарандыраы — бастыра албатынын задачазы» деп теманы үренип өдөрдө пропагандист үренеечилерге — К. И. Табакаевага ла Л. И. Мендешевага бойларынын бригадазында материалдарды чеберлеп кымакайлаары јанынан тузаланылбай турган үзеери аргалар табала, келер үредүде куучындап беретен жакылта берген. Бу сурак аайынча К. И. Табакаева ла Л. И. Мендешева эткен докладты шүүжерде јаан тузалу куучын болды. Доклад эткен, ол аайынча куучын айткан улустын шүүлтелери аайынча фабрикада јангы эп-аргаларды тузаланып, материалды чебер ле кымакай чыгымдаар, ол ажыра иштин арбынын бийиктедер, производствоны астамду эдер иштер бүдүп турганын шиндеп турды.

Үредүлү јылдын туркунына фабрикада улус иштенер айалганы јарандыраы, иште јеткер јок болорын јеткилдеери, јангы јазалдарды чебер ле арбынду тузаланары, ишти чике тзөп башкарары јанынан үренеечилер эткен көп шүүлтелерди тузаланганы јаан једимдү болды.

Валентина Федоровна Петрова өткүрип турган үредүде јангы эп-аргаларла иштеп баштаганыла колбой көп керектерди шүүжип јартаган. Бригаданын хозрасчедаына көчөриле, иш учун төлөйтөн јангы ээжилерле, предприятие бойы акчала јеткилделетениле колбулу сурактарды шүүшкен үредүлерде предприятиянин баш специалисттери турушкан.

Пропагандист городтогы предприятиелерле, организацияларла, школдорло колбулу. КПСС-тин Төс Комитединин февраль айдагы (1988 ј.). Пленумынын материалдарын үренерде фабрика шефствого алган школдын директоры Ю. В. Зарубин турушты. Јенил промышленностьто ишти тзөөринде озочыл ченемелди үренерге Валентина Федоровна үренеечилерди баштап алып, туюль түүр ле кийим көктөөр фабрикаларга барып турат.

Петрова В. Ф. — тапкыр шүүлтелү иштеечи пропагандист. Јүзүн-башка јангы ченемел табып тузаланарга, кичеенип јат. Үредүчилердин бирүзинде «Цехтин начальнигин тудатан» ченелте-ойын сүреен јилбилү өткөн. Үренеечи ишмекчилер экономиканын сурактарын жакшы билип турганын көргүстилер. Анда ишти тзөп башкарары јанынан көп јангы шүүлтелер болды.

Валентина Федоровна Петрова КПСС-тин горкомында

марксистско-ленинский үредү аайынча методический совет-тинг члени болуп јат. Пропагандисттин семинарларында эрчимдү туружат, бойынын ижинин ченемелин куучындайт, политический ле экономический үредүни јарандыраы јанынан шүүлтелер айдат.

Пропагандисттин ижи тузалу ла једимдү болгоны үрнеечи улустын иштеги једимдеринен, олор фабриканын ла городтын общественно-политический јүрүминде эрчимдү турушканынан көрүнер деп, Валентина Федоровна шүүп туру.

Онын да учун В. Ф. Петрова үредип турган улус социалистический молјуларын бүдүрип ле ажыра бүдүрип турулар. 7 кижии — он экинчи бешјылдыктын төрт јылынын планын бүдүрди, 2 кижии — албатынын депутаттарынын городтогы Совединин депутаттары, 1 кижии — албатынын депутаттарынын крайдагы Совединин депутады, 3 кижии — КПСС-тин горкомынын члени, 3 кижии — фабрикада партбюронын члени, 4 кижии — цехтерде парторганизациялардын качылары, 2 кижии — партгруппоргтор, 3 — кижии албатынын шинжүзинин группазынын члендери, 6 кижии — ордендерле, медалдарла кайралдалган.

Пропагандист Валентина Федоровна Петрова политшколдо үрнеечилерди эрчимдү иштенерине оморкодып, совет экономиканы төзөп башкарарын јангырта төзөөри ле общественнын бастыра јүрүминде јаан јангыртулар эдери јанынан партиянын политиказын турумкай өткүрөөчи, бойына ла бүдүрип турган ижине бийик некелтелү кижии.

И. КАРАМАЕВ,
КПСС-тин горкомынын ишчизи

«СССР-дин АЛБАТЫ ДЕПУТАТТАРЫН ТУДАТАН ВЫБОРЛОР КЕРЕГИНДЕ» СССР-дин ЗАКОНЫ ААЙЫНЧА ӨТКҮРЕТЕН ҮРЕДУНИНГ ПЛАНЫ

Бу сурактын учуры выборлор өткөн дө кийинде жылы-бас. Ненин учун десе, үредүде Советтердин ороонында политический системаны жаңыртып турганыла колбулу көп сурактар көдүрилер. Ого үзеери мынан ары союзный ла автономный республикалардын эн бийик органдарына, жербойындагы Советтерге выборлор өдөр.

Тема аайынча сурактар:

1. КПСС-тин XIX Бастырасоюзный конференциязы Совет-жаңды төзөгөнин жарандылары керегинде.

2. КПСС-тин Төс Комитединин ноябрь айдагы (1988 j.) пленумынын жөптөри, СССР-дин Верховный Советинин XII сессиязы жараткан СССР-дин Закондоры бистинг избирательный системаны жаңыртарын жеткилдеери.

Ороондо жаңы политический ле идеологический айалгада выборлор жаңы ээжилер аайынча өдүп турганы. Депутаттарга некелтелер ле олордын ижи. Депутаттарды тударында ишкүчиле жаткандардын коллективтери, общественный организациялар, албаты-калык турушканы.

Избирательный системада жаңыртулар. СССР-дин албаты депутаттарынын үчинчи үлүзин общественный организациялар тутканы. Бир депутатка көп кандидаттар көстөлгөни.

Избирательный комиссиянын ижи. Депутатка көстөлгөн кандидаттарла избирательдер туштажарда олор ишкүчиле жаткандардын коллективтериле, общественный организацияларла кожо албаты-калык бойынын күүн-табын чыгара айдар элбек демократический платформа жеткилдегени. Выборлор керегинде Законды бүдүреринде комиссиялар каруулу болгоны.

3. Выборлор өткүрер иште демократияны элбедери жанынан партийный организациялардын алдында турган задачалар.

Идеологический иштин төс амадузы — улуска КПСС-тин политиказын теренжиде жартайтаны. Агитацияны ла пропаганданы күнүг сайып бүдүрүп турган ишле колбоштырары.

Уренеечи улустыг алдында тургузатан сурактар

1. Политический системаны кубултатан задачалардын ортодо выборлор өткүретен ээжилерди жагыртары нениг учун эн жаан учурлу?

2. Выборлор керегинде Закондо жагы не бар? Эмдиги айалгада агитациянын ла пропаганданыг учурын өскөртөри керектү бе?

3. Общественный организациялардан депутаттар канайда тудулып жат?

4. Выборлорго белетенип турган өйдө ишкүчиле жаткандар бойынын шүүлтезин кайда, качан айдар аргазы бар?

5. Кажы ла избирательный округта бир канча кандидаттар кыйалта жок керектү бе, жок по?

6. «Выборлор керегинде Закон» бузулбай турганын кем шингдеер учурлу?

7. Бойын депутатка кандидат деп айдып турган, је окружной избирательный комиссияда регистрировать эдилбеген кижиги учун агитация өткүрерге жараар ба, жок по?

Беретен жакылталар

1. Областной ло окружной избирательный комиссияларга кем тудулганын шиндеп көрөр. Олор «Выборлор керегинде Закон» бүдүп турганын шиндеп болор бо, жок по?

2. Слердин партийный организация выборлорго белетенер иште канайда турушты?

3. Выборлорго белетенген өйдө албаты-калыктын политический эрчими неден улам тыгыган деп шүүп турулар (темдек эдип, областьты, аймакты, журтты, коллективти алыгар).

ЛИТЕРАТУРА

КПСС-тин XIX Бастырасоюзный конференциязынын материалдары (Политиздат, 1988).

«СССР-дин албаты депутаттарын тудары керегинде» СССР-дин Законы («Правда, 1988 ж., 4 декабрь).

«Звезда Алтая» ла «Алтайдын Чолмонында» жарлалган материалдар.

Г. ЧЕРНЫШЕВА,

Марксизм-ленинизмниг университеди.

ПАРТИЙНЫЙ ЈУРУМ

Јаан учурлу иш

Совет общественонунг бастыра јүрүмин жаңыртатаны, онын социально-экономический өзүмин түргендеткени ажыра чыг-дыйыла чек жаңы кемине көдүрөтени партийный ишти жаңырта төзөөрин керексиди. Эмди партиянын алдында турган жаан учурлу задачалардын бирүзи башкараачы партийный ишчилердин учурын бийиктедери. Шак ла ол партийный ишти жаңы айалга ла задачалар аайынча төзөп билер, жаңы эп-аргалар табар, жаңыртуларды уур-күчтерди, келишпей ле жарашпай турган керектерди билип ле көрүп турар, озочыл ченемелди јууп, иште тузаланарга јаантайын кичеенер учурлу.

Андый некелте КПСС-тин XXVII съездинин јөптөринде эдилген. Бу некелте јүрүмде бүдүп турганын билерге партиянын Горно-Алтайский обкомы 1987 јылда август айда Майма ла Көксуу-Оозы аймактарда партийный организациялардын коммунисттер туткан башкараачы ишчилерин анкеталар ажыра сурап угала, эткен түп шүүлте: башкараачы партийный иште турган кижии жаңы немеге күүнзеп, бойынын ижин ончо јанынан терен ле јакшы билер, топ сагышту, ойгор шүүлтелү, күч керекти бойына алынып, каруулу болорынан јалтанбас, творческий иштеерине кичеенер учурлу. Башкараачы партийный ишчилерле — кадрларла иштейтенин јарандыар задача оморды жаңыс ла талдайтаныла, ишке чике тургузатаныла токтобой јат. Эмдиги өйдө боло берген айалгада ижин јарандыарында, культурно-творческий кемин бийиктедеринде партийный ишчилердин бойларынын учуры айдары јок јаанган. Онон улам партийный комитеттер башкараачы ишчилерле — кадрларла иштеерде омордын кылык-јаңын, јүрүминде творческий өзүмин, текши билгирин ле культуразын бийиктедип турганын билип турары кыйалта јоктон керектү боло берди. Анайдарда, башкараачы кадрларла ишти ончо јанынан текши, комплексно өткүрер керек.

Онын учуры — башкараачы ишчилерди талдайтанын, иш-

ке тургузатанын ла үредип тазыктыратанын, олардын ижин шиндейтенин, јакшы-коомойын јартайтанын ончозын јаба, бой-бойыла колбулу алатаны. Башкараачы ишчилерле ишти пландайтанын, јүрүмде бүдүретенин база комплексно тѳзѳп јат.

Башкараачы кадрларла ишти комплексно тѳзѳп ѳткүрерге мында демократияны элбедери, олардын ижине шинжүни тыгыдары, анайда ок солынта болотон улусты талдаары, үредип тазыктыары керектү.

Башкараачы кадрларла бастыра иштерде демократия болор дегени, баштапкызында, оларды выборлор ажыра тудатаны, олардын ижи јарлу болотоны, туткан улустын алдына бүдүрип турган ижи керегинде отчет эдип туратаны ла каруулу болоры. Экинчизинде, кадрларла колбулу сурактарда, башкараачы ишчилерди тударында ла солыырында баштамы партийный организациялардын, иштеги коллективтердин учурын кѳдүретени болуп јат.

Бастыра јүрүмде демократия болотон јаап учурлу ээжилердин бирүзи — башкараачы ишчилерди коммунисттер ле эл-јон турушканы ажыра тудары КПСС-тин Тѳс Комитединин январь айдагы (1987 ј.) Пленумынын кийнинде анчада ла элбеде таркады. Башкараачы ишчилерди ачык ла элбеде јарлу тудары јанынан јакшы ченемел Украинанын, Грузиянын, Краснодарский крайдын партийный организацияларында јуулган.

Темдектезе, Украинанын партийный комитеттери кадрларла иште демократияны элбедерин келер ѳйгѳ тургускан план аайынча комплексно ѳткүрип турулар. Ол планда башкараачы ишке јарагадый улусты бедреп табатаны, үредип белетейтени, ишке тудатаны, темиктирип тазыктыратаны, ѳскѳ ишке ийетени — ончозы комплексно темдектелет. Кадрларла ишти анайда тѳзѳгѳни эл-јоннын шүүлтезин ајаруга алар арга берет, коммунисттердин ле ишкүчиле јаткандардын элбек калыгынын социальный эрчимин ле каруулу болорын тыгыдарына јѳмѳлтѳ эдет, олар турушканы ажыра тудулган башкараачы ишчилерге тоомјыны тыгыдат. Партиянын Тѳс Комитединин январь айдагы (1987 ј.) Пленумынын кийнинде республикада јангыс јерге эки эмезе онон кѳп кандидаттар кѳстѳйлѳ, јажытту үн бергени ажыра партиянын горкомынын ла райкомдорынын 50-нен ажыра качылары тудулган. Башкараачы ишчилерди анайда тутканы кадрларды талдап тудары учун партийный комитеттер каруулу болорын јабызадар эмес, там тыгыдар, оларды бу иште јангы эп-аргалар табарына јилбиркедер. Оны јүрүм кѳргүзип туру. Кадрларла иштее-

ринде демократияны элбеткен ченемел база жуула берди. Бир јерге јангыс кижини эмес, эки-үч кижини көстөп шүүжеле, партиянын Кан-Оозындагы ла Көксуу-Оозындагы райкомдорынын качыларын туткан. 1988 жылда областьтын партийный организацияларында өткөн отчетту ла выборлу жуундарда ла конференцияларда андый эп-арга элбеде таркаган.

Темдектезе, Ондой аймактын партийный организацияларында эки ле оног до көп кандидаттар көстөйлө, 55 качы ла партгруппорг тудулган. Олордын ортодо кажы ла бежинчи кижини јажытту үн бергени ажыра туткан.

Башкараачы ишке улусты ачык көстөйлө, элбеде шүүжери Көксуу-Оозы аймактын партийный организацияларында јанжыкты. Бу иште баштамы партийный организациялардын учуры јаанады. Эмди башкараачы ишке тудатан кижини ачык партийный жуунда шүүжип јарадала, ого партийный характеристиканы јөптөп јат. «Кадрлар» деп адалган перспективный план аайынча башкараачы ишчилер, ол тоодо партийный ишчилер аттестация өдүп јадылар. Олорло партиянын райкомында куучындажып јат.

Кадрларла иште демократияны элбедип турганы јанынан ченемелди шиндеп шүүп көргөндө, мында чындый јанынан једикпес - тутактар бары јарт билдирет. Элден озо бу иш кезик партийный комитеттерде, баштамы парторганизацияларда комплексный өтпөй турганын темдектеер керек. Башкараачы ишчилерди тудары элбеде јарлу өдөтөнин, олор каруулу болотонун, демократиянын өскө дө ээжилерин бой-бойыла колбулу эдип јаба албай, оны кадрларла ишти јарандыраарга тузаланбай јадылар. Кезик организацияларда демократиянын ээжилерин јангу ла деп тузаланып, ончо иш үн бергениле токтоп калат. Башкараачы ишчини јарлу тудары, оны шүүжери, каруулу болотоны туура ташталып турганы учурайт. Ого үзее-ри ишкүчиле јаткандардын көп коллективтери элбек демократия ажыра башкараачы ишчилерди тударына, андый ишке көстөлгөн улус јараар-јарабазын көскө-башка айдып шүүжерине белен эмес деп айдар керек.

Башкараачыларла иште демократияны элбедерин комплексно өткүрерине бисте белетелген ишчилер эмди тургуза једишпей турганы буудак эдип туру. Эмдиги өйдө боло берген чокум айалга аайынча јангы түп шүүлтелү партийный башкараачы керектү боло берерде башкараачы партийный ишчилерди талдайтан, белетейтен ле үредип тазыктыратан јанжыккан эп-сүмелерди ле эп-аргаларды солырга келишти.

Орооннын экономиказын јангырта төзөп, обществонын жүрүмин, партиянын бойынын ижин өскөртип турган эмдиги өй-

дө башкараачы ишке ончо жанынан билгир ле бичикчи, улустын ижин төзөп лө башкарып чыдажар, ак-чек жүрүмдү, жакшы кылык-жанду, бүгүнгү күндө не болуп турганын, эртен не болотун жакшы билип, чике түп шүүлте эдер аргалу улусты талдап тургузарга кичеенер керек. Партиянын бүгүнгү некемелде андый. Кадрларла иштейтени тегин эмес, күч ле элбек иш. Башкараачы ишке жарагадый улусты университеттердин ле институттардын студенттеринен, жипт специалисттердин ортозынан талдап аларга жараар.

Темдектезе, Харьков областьта ла Украинанын өскө дө кезик парторганизацияларында партиянын райкомдоры вузтарды божодып жаткан улустан ла жипт специалисттерден улустөзөп башкараар жайалталу болгонун көргүскен улустын списогын жылдын ла тургузып жадылар. Олор өзүп чыдап, элжоннын керектеринде туружып, ченемел алынганы жаантайын аяруда болот. Олорды курстарда, семинарларда үредип, жүзүн-башка жакару береле иштедип, башкараачы ишчилердин ордына удурум отургузып турадылар.

Туулу Алтайда партийный комитеттер жипт специалисттердин ортодо андый ишти база баштаган. Же кезик райондор ол ишти кичееп башкарбай, учына жетирбей турулар.

Кадрларла ишти комплексно төзөйлө, учына жетирип турганы ажыра, олорды чокым иште катап ла катап ченеп көрүп, жеңил иштен күчке көчүрип, жаан жамылу башкараачы ишке ченелген, жакшы школ, уур жол өткөн улусты тургузар арга болорун Владимир Ильич Ленин «Нени эдер?» ле «Совет жагнын эмдиги задачалары» деп иштеринде темдектеген (В. И. Ленин, соч. толо жуунтызы, 6 том, 122 стр.; 36 том, 193-194 стр.).

Анайдарда, жагы бүдүмдү партийный башкараачыны белетейтенин жайалталу политический башчылар болгодый улусты талдап табала, жеңилинен күч ишке көдүрип, тапту узак ойгө өскүретен иш болуп жат.

Кадрларды талдап, өскүрип чыдадар иште баштамы партийный организациялардын, иштеги коллективтердин учуры сүүрен жаан. Бу иште кадрларды үредип белетеери чек жагырта төзөөри керектү.

Келер өйдө иштейтен башкараачы ишчилерди белетеер ишти бүгүн баштаар керек. Оныла коштой жагырта төзөшти эмди бар башкараачы ишчилер бүдүрер учурлу. Онын учун башкараачыларды келер өйгө белетеер иштин база бир уулам-жызы — аттестация, анкетирование өткүргени, практический жакылта бергени, өскө дө эп-аргаларды тузаланганы ажыра бүгүн иштеп турган улусты көрүп, шиндеп, олордон талдап алып, үредип тазыктыратаны.

Орооннын көп тоолу партийный организацияларында бу ууламжыла иштеп, кадрлардын резервин белетееринде жакшы једимдер бар. Краснодар крайдын партийный комитеттеринде резервтин школдоры иштейт, партиянын кажы ла горкомында ла райкомында инструкторлордын школдоры тӱзӱлӱт. Резервке кемди кийдиретенин партгруппаларда, баштамы парторганизацияларда, иштеги коллективтердин јуундарында шӱӱжип јадылар. Анайда эткени резервке (келер ӱйдӱ башкараачы ишке тудатан улустын тоозына) киргендерди ӱредип тазыктырар, јамылу кижинин ордына иштедип темиктирер, ол ажыра иштеп болорын ченеер, политический билгирин, кылык-јангын кӱрӱр арга берип јат. 1986 јылдан ала партийный комитеттердин баштапкы качыларына кӱстӱгӱдий улусын ӱредип белетери башталды. ӱредӱ ле стажировка божогон сонгында резервке бичилген улусла партиянын крайкомынын бӱлӱктеринде куучындажала, башкараачы ишке кӱстӱӱри јанынан шӱӱлте эдилет.

Бистин областьтын кезик партийный организацияларында кадрларла иштееринде јилбӱлӱ ченемел бар. Темдектезе, Кан-Оозы аймактагы партийный организацияда бу иш эки бӱлӱкле ӱткӱн. Элден озо аймакта бар бастыра башкараачы ишчилерге аттестация эдилген. Онон јангы некелтелер аайынча кадрлардын резервин јарандырар иш ӱткӱн. Резервке кожор улусты јажыт јокко талдаган.

Кырлыктагы совхозтын парткомы хозяйстводо башкараачы ишке јараар улустын списогын тургузала, ончо улусты таныштырарга иле јерге илип салган. Онон коммунисттердин цеховый организациялары сайын ӱткӱн партийный јуундарда темдектелген улустын кандидатураларын шӱӱжеле, резервке кожуп салган.

Анайда башкараачы ишчилердин резерви кажы ла хозяйстводо, бастыра аймакта тӱзӱлгӱн. Резервке бичилген кажы ла кижиле партиянын райкомында куучындашкан.

Аймакта резервке кирген улус иштеп тазыккан башкараачы ишчилерле кожо иштеп стажировка ӱдӱр органы элбеде тузаланып јат. Башкараачы ишчи болотон улусты ӱредетен, темиктирип таскадатан ӱскӱ дӱ аргалар бар.

Анайда кадрлардын резервиле иштеери јанынан бисте бар ченемелди шӱӱп кӱргӱндӱ, мында башкараачы ишке јарагадый эн иштегекей ле тоомјылу улусты табала, талдап алып ӱредетени, практический иште ченеп кӱрӱтӱни чокым ууламјылу ла ӱзӱк јок ӱдӱр учурлу. Башкараачы ишчилерди белетеп турган иште јаан једикпестер барын айдар керек. Темдектеп алза, баштапкызында, кадрлардын ӱредӱзиле кол-

булу једикпестер: үредү ишле колбу јок өдөтөни ле неге канайда үредери јарты јок болгоны; экинчизинде, јангыртулар болуп турган айалгада иштеерине бойлоры үренип турган башкараачыларды үредетен задача, үчинчизинде, партийный комитеттердин кезигинде башкараачы ишчилерди комплексно белетейтен система уйан төзөлгөни. Чокымдап айтса, оордо башкараачы ишке јараар улусты талдап алала, үредип тазыктырар иштерди бой-бойыла колбулу өткүрери коомой төзөлгөн. Бүгүнгү күнде бисте бар ченемел — жүк ле баштапкы алтамдар. Је ол до ченемел башкараачы ишчилердин аргачыдалын јакшы билип, јангырта төзөөр иште оорго јаан каруулу задача бүдүрер арга берер.

С. Т. ТОДОШЕВА,

**КПСС-тин Төс Комитединде общественный
Наукалар академиязынын аспиранты**

СОЦИАЛИЗМНИҢ ОРООНДОРЫ ЈАҢЫРТУЛАРДЫҢ ЈОЛЫНДА

1949 жылда 25 январьда социализмниҗ ороондоры экономикада өмөлөжөтөн Совет (СЭВ) тѳзѳлгѳни керегинде јетирѳ жарлалган. Андый Советти ол жыл январь айдын баштапкы кѳндеринде Болгариянын, Венгриянын, Румыниянын, Совет Союзтын ла Чехословакиянын чыгартулу улузы Москвада ѳткѳн јуунда тѳзѳгѳн.

Члендери болгон ороондор теп-теп праволу ээжи аайын-тѳзѳлгѳн Совет баштапкы ла кѳннеп ала карындаштык ороондордын арга-чыдалын бириктиреле, албаты-хозяйствоны тѳрген ѳскѳрерине, иштин арбынын бийиктедерине, албаты-калыктын јадын-јѳрѳмин јарандырарына ууландырар, экономиказында сондогондорын озолой бергендеринин кемине тендештирер задача тургускан.

СЭВ-тин Уставы 1960 жылда 13 апрельде јѳптѳлгѳн. СЭВ-тин члендери ороондор јердин 19 процентинде туруп јадылар. Олордо планетада бар бастыра улустын 10 проценти јуртайт.

Советке бириккен најылык ороондордо телекейдин национальный кирелтезинин 25 проценти, промышленность эди чыгарган продукциянын 33 проценти, јурт хозяйствонын 20 проценти келижет.

СЭВ-тин бастыра керектерин Исполком башкарат. Кѳнѳн сайынгы ижин Москвада иштеп турган Секретариат башкарып туру.

* * *

Најылык ороондор бѳгѳн бѳдѳрип турган јаан учурлу задалалардын бирѳзи — науканы ла техниканы ичкери ѳскѳрери јанынан 2000-чы јылга јетире тургускан Комплексный программа (1985 жылда декабрь айда СЭВ-тин 41-чи сессиязы јѳптѳгѳн).

Карындаштык государстволор промышленностьто, наукада ла техникада ѳмѳлѳжѳрин тындыдары, элбедери ле терен-

жидери јанынан јаан учурлу иштерди СЭВ-тин 1987 жылдагы 43-чи, 1988 жылдагы 44-чи сессиялар јөптөгөн.

Былтырғы жылдагы сессияда социализмнинг најылык ороондоры 1991—2005 жылдарда өмөлөжөтөн, бойлоры ортодо ишти үлештиретен политика тургузылган. Мында СЭВ ажыра өмөлөжөрүн тазылынан ала јангырта төзөөри темдектелди. Биригүлер, предприятиелер, организациялар продукция эдеринде ле алыжарында, научный шинжү өткүреринде бой-бойыла көнү колбулу болор.

Науканын ла техниканын ичкери өзүмин јеткилдеери Комплексный Программаны бүдүрбегенче СЭВ-тин ижин јангырта төзөп болбос. Бу программаны бүдүреринде бүгүн СЭВ-тин 1500 организациязы ла предприятиези иштенип јат. Јаңы технологический јазалдар ла материалдар, промышленный роботтор ло станоктор эдилеп јат. 2000-чы жылга јетире программа темдектелген бастыра иш бүдер. 1500-тен ажыра јаңы техника, 500-ке шыдар јаңы технология, 400-тен ажыра јаңы материалдар эдилер.

Комплексный программаны бүдүрп турганында бүгүнкү күнде јаан тутактар боло бергенин СЭВ-тин исполкомының быјыл 23 январьда Москвада өткөн јууны темдектеди. СЭВ-тин члендери ортодо садуда једикпестер көп. Бааларда јарты јоги бар.

* * *

СЭВ төзөлгөн кийинде өткөн төртөн жылдың туркунына најылык ороондор јурт хозяйствоны өткүреринде ичкери јаан алтамдар эттилер. СЭВ-тин члендери ороондордо јурт хозяйствоның продукциязы 1987 жылда 1950 жылдагы кемин үч катапка шыдар ашкан. Ол ок өйдө СЭВ-тин члендери ороондордо 1960—1987 жылдарда јурт хозяйствоның продукциязын иштеп алары 47 процентке өскөн.

Ол текши тоолорло алганы. Аш-курсактын продукталарын социализмнинг најылык ороондорының кажызында ла эдип ле јип турган кеми кандый? Мында көргүзүлер тың өрөлү-төмөндү. Ол јанынан тоолорды СЭВ-тин Секретариады јажырбай, улай јарлап јат.

Темдектезе, аш-курсак продукталарын бир кижии бажына эдип ле јип турганы јанынан көп көргүзүлер (олордо бар калория, витаминдер, протейн, ассортиментинин элбеги) аайынча јүк ле төрт государство: Чехословакия, ГДР, Венгрия, Болгария тың өзүмдү капиталистический государстволордын кемине тендежип келдилер. Бу ороондордо улустың курсагы-

нын ток чындыйы, амтанду болоры јаранган: ажанып отурган столында јиилектер, маала ажы, јымыртка, эт ле эттен јазанган, сүт ле сүттен белетеген курсак көптөди.

Најылык ороондордын өскөзінде керектер андый эмес, чик јок коомой деп айдарга јараар. Темдектезе, Совет Союзта улустын курсагында картошко, калаш, аштан белетеген курсак өткүрө көп. Ол кижинин су-кадыгына каршузын јетирерден маат јок. Углеводтор көп, витаминдер ас. Белок ло витаминдер Кубада, Монголияда, Румынияда, Вьетнамда улустын курсагында једишпей јат.

Темдектезе, 1987 јылда бир кижі бажына сүт ГДР-де — 479 килограмм, Чехословакияда — 484, СССР-де — 367 килограмнан келишкен. Кубада дезе јүк ле — 109,5, Монголияда — 150 килограмман келишкен.

Этти ле чочконын јуузын эдип турганы аайынча баштапкы јерде Венгрия, оны ээчиде ГДР, Болгария туруп јат. СЭВ-тин члендери ороондордо орто тооло эдип турганына көрө, Венгрия — 2,4 катап, ГДР — 1,9, Болгария — 1,5 катап көп эдип јат. Кубада, Вьетнамда ла Совет Союзта этти ле јууны эдип турганы најылык ороондордо орто тооло алган кеминен јабыс.

Јымыртка алганы кижі бажына Венгрияда ла Чехословакияда эн көп. Венгрияда кижі бажына — 399, Чехословакияда — 356 јымыртка келижерде, Монголияда дезе јүк ле 14 јымыртка келишип туру.

Маала ажын ла јиллектерди өскүрүп јуунадарында СЭВ-тин члендери ороондордо тоолор өрөлү-төмөндү болгоңы онон тын. Маала ажы јылына кижі бажына: Монголияда — 23 килограмм, Венгрияда — 192 килограмм, јиилектер: Монголияда — 100 килограмм, Венгрияда — 120 килограмм келижет.

Аш-курсактын продукталарын јип турганын кижі бажына орто тооло алган күргүзүлер база тын өрөлү-төмөндү. Этти, чочконын јуузын, эттен јазанган өскө дө курсакты јылына јип турганын кажы ла кижі бажына алза, эн ле көби ГДР-де — 106,1 килограмм, Монголияда — 86,7, Болгарияда — 77,8, Польшада — 74,4, СССР-де јүк ле 64,1 килограмм.

Сүтти ле сүүтен белетеген курсак кижі бажына келишип турганы Польшада эн көп — јылына 434 килограмм. Монголияда онын кеми 175 килограмм.

Маала ажы Болгарияда јылына кижі бажына 146 килограмман келишип турарда, Монголияда јүк ле 18,1 килограмм. СССР-де јылына кажы ла кижі 100 килограмм маала ажын јип јат.

Мал өскүреринде ле продуктивнозын бийиктедеринде көргүзүлер СЭВ-тин члендери ороондорында андый өрөлү-төмөн-

дү болуп турган шылтактар көп. Олордын бирүзи — кезик ороондордо ашты ас жуунадып турганы. Көп эт ле жуу аларга турган болзо, малды ашла азыраар керек. Сүтти көптөдөргө лө койу эдерге кыралап өскүргөн азырал керектү.

Бүгүнгү күндө кижиге бажына эн көп ашты Венгрия ла Румыния жуунадып јат. Венгрияда бир кижиге бажына аш бир мунг, Румынияда бир мунг үч жүс килограмм келижет.

Аштын түжүми бийик болор аргалар — јердин кыртыжы түжүмдү болгоны, удобрениелерди тузаланганы, бийик арбынду ла быжу техника, јер ижинин культуразы, науканын јангы једими аайынча технология.

1987 јылдын учында СЭВ-тин члендери ороондордын јурт хозјайствозында 4,5 миллион жүзүн-башка трактор тузаланзылган. Кыраларда түжүмди бир миллионго шыдар комбайн жуунаткан. Је бастыра бу техника бойынын чындыйыла јурт јердеги ишчилердин некелтезине јарап туру деп айдар арга јок. Урелип турганы көп. Запчастытар једишпей турат. Онын учун тын баалу да болзо, је чындыйы јакшы техниканы градары јанынан капиталистический ороондордон садып аларга келижет.

Мындый айалгада СЭВ-тин Москвадагы штаб-квартиразы, онын Секретариаты јурт хозјайствого керектү техниканы ла јазалдарды эдип чыгарар ишти ороондор ортодо үлештирерге келижет. Оныла коштой Москва научный шинжү өткүрер ишти башкарып, најылыктын ороондорын јангы технологияла јеткилдейтен төс јер бар боло берди.

СЭВ-тин агропромышленный комплекс аайынча өмөлөжөтөн Комитеди былтыр декабрь айда өткөн жуунында аш-куртакты көптөдөринде өмөлөжөрине аңылу ајару эткен. Жууда турушкан улус суракты ончо јанынан теренжиде шүүжеле, бүдүретен иштердин чоком планын тургузып алдылар. Ортоктожып иштеген хозјайстволор, биригүлер, предприятиелер көптөдө төзөлөр.

Н. ТОДОШЕВ

